

a particular positions. This moment is the main point of interlacing of illocutive speech acts with ES constructions, since the expressive effect is pragmatically foreseen and aimed at the emotional and intellectual impact on the recipient. The syntactically dissected structures, which are characterized by weakening of verbal characteristics and breaking of syntactic connections have such an influential force. Accordingly, the approach in which the syntactic expression is associated with the power of the effect of specially dismembered, «chopped» syntactic structures, in our opinion, is the most interesting.

Key words: *expressive syntax, syntactic unit, Ukrainian postmodern prose text, structure of syntactic units, functional aspect, sentence.*

Отримано: 29 серпня 2017 р.

УДК 811.161.2'282.2

А. О. Колесников

ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД МОВНИМИ КОНТАКТАМИ В АРЕАЛІ МЕЖИРІЧЧЯ ДНІСТРА І ДУНАЮ

Українські новожитні говірки межиріччя Дністра і Дунаю (далі – МДД) чи Південної Бессарабії близько 200 років функціонують у ситуації множинних мовних контактів, адже на цій території побутують також новожитні діалекти болгарської, румунської, російської, гагаузької, циганської, албанської мов, наддіалектні форми деяких мов, а також до 40-х років XX ст. були представлені й говірки німецької мови. Такі особливі мультилінгвальні, мультиетнічні, мультикультурні регіони (пор. також Балкани, Закарпаття, Швейцарія тощо) привертають увагу дослідників, оскільки є фактично лабораторією, де відбувається природний експеримент з контактування різних етносів, культур, різноструктурних ідіомів. У подібних ситуаціях, з одного боку, активізуються інтерферентні процеси, взаємні запозичення, трансформації мовних явищ та структур ідіомів, утворюються спільні для різних мов явища, а також інновації, відсутні в материнських і контактних в ареалі говірок, з іншого, іноді зберігається, консервується те, що зникло на території метрополії.

Мета статті – визначити основні закономірності мовних контактів в МДД, проаналізувати зафіксовані в українських південнобессарабських говірках інтерферентні явища, окреслити перспективи дослідження мовних контактів в ареалі.

Українські південнобессарабські говірки почали вивчати в 60-х роках XX ст., зокрема А. М. Муқан [21], Т. П. Заворотна [13], В. П. Дроздовський [10], П. Ю. Гриценко [7]. Цей ареал став об'єктом й «Атласу української мови» (АУМ) [1], під час збору матеріалу для якого в МДД працювали також Н. Й. Марчук, І. О. Варченко. Наразі ці говірки вивчають П. Ю. Гриценко [6], М. С. Делюсто [8; 9], І. Б. Циганок [24], А. О. Колесников [14; 17] та ін., а при Ізмаїльському державному гуманітарному університеті діє спільний з Національною академією наук України проект «Опис і картографування межиріччя Дністра і Дунаю – нової європейської моделі безконфліктної взаємодії різносистемних мов і діалектів» (НДР № 0116U004158), (науковий керівник – проф. П. Ю. Гриценко), одним із завдань якого є створення «Мультилінгвального атласу МДД», де будуть картографовані інтегровальні в ареалі, спільні для різних мов і діалектів, явища.

Окрім АУМ, аналізований ареал функціонування української мови картографований також у регіональному «Атласі українських говірок МДД» [14], а перед тим знайшов опис у монографічному [17] і дисертаційному дослідженнях [16].

Відзначені студії демонструють, що українські говірки в ареалі, по-перше, і наразі домінують серед говірок інших мов, а по-друге, є неоднорідними щодо походження і динамічних ознак, поділяючись на відповідні типи, територіальний розподіл яких експлікований на узагальнювальній карті регіонального атласу [14, 162].

Серед українських говірок тут переважає мішаний діалектний тип – такі полігенні говірки, діалектні основи (архетипи, материнські ареали), які вірогідно встановити вже складно, адже упродовж сотень років вони суттєво змінилися. Цей тип домінує в Ізмаїльському, Кілійському, Татарбунарському, Саратському, Білгород-Дністровському р-нах Одеської обл. Проте в останніх трьох районах він не становить собою рівномірного (в межах української мови) континууму, а є розірваним мозаїчними вкрапленнями моногенних говірок, говірок новішої формації, а також комунікативних систем, час побутування яких в ареалі, очевидно, значно перевищує 200 років (напр., с. Білолісся Татарбунарського р-ну Одеської обл., с. Стара Царичанка, с. Миколаївка Білгород-Дністровського р-ну Одеської обл.).

Моногенні говірки (які зберегли чимало елементів структури своїх генетичних попередників) мають різну діалектну основу. До говірок з буковинсько-подільською (північнобессарабською) діалектною основою належать мікросистеми сіл Райлянка, Молодово Саратського р-ну, Райлянка Татарбунарського р-ну, Петрівка, Височанське, Новоукраїнка, Плачінда Тарутинського р-ну; середньонадніпрянську діалектну основу мають говірки сіл Стара Царичанка Білгород-Дністровського р-ну, Царичанка Тарутинського р-ну, Плахтіївка Саратського р-ну; до східнополіського діалектного типу належать говірки сіл Ярославка Саратського р-ну і Семенівка Білгород-Дністровського р-ну; до слобожанського – говірка с. Олександрівка Тарутинського р-ну; до західнополіського – говірки сіл Новоселівка і Мирнопілля Арцизького р-ну; а до закарпатського – говірка с. Прямобалка Арцизького р-ну.

У структурі ареалу відносно чітко виділяється ще 2 мікроареали: в Тарутинському р-ні українські говірки зазнають помітного впливу стійкого буковинсько-подільського типу, а в Арцизькому р-ні характер простору визначає домінування говірок новішої формації, які утворилися в 40-х–50-х роках ХХ ст. на місці колишніх німецьких сіл.

Як відзначав У. Вайнрайх, для дослідження мовних контактів несуттєво, чи є системи, що взаємодіють, «мовами», «діалектами однієї мови» чи «різновидами одного діалекту» [2, 23], тому логічно, що більшість виявлених ним закономірностей мовних контактів можна перенести і на контакти діалектних типів всередині української мови.

Безперечно, появу інновацій, динамічні риси українських говірок ареалу визначають процеси «міжмовного (міждіалектного, міждіомного – А.К.) ототожнення одиниць плану вираження і плану змісту» [2, 31–33], при фонетичній інтерференції велику роль відіграє гіперкоректність [2, 47], при власне граматичній інтерференції, де морфема можуть як запозичуватися, так і ототожнюватися в контактних мовах (шляхом використання певного граматичного відношення мови А в мовленні мовою Б чи нехтування відношенням, властивим мові Б, але таким, що не має відповідника в мові А; шляхом зміни (розширення або звуження) функцій морфема мови Б відповідно до граматичної моделі мови А як наслідок ототожнення морфема мови Б з морфемою мови А), слід враховувати гіпотезу, що загалом виправдала себе в наших спостереженнях, про залежність інтерференції від ступеня інтегрованості морфем у морфологічну структуру слова [2, 60–68] тощо. Слід брати до уваги також відому в ареалі лексикалізацію, фразеологізацію граматичних явищ, функційну і комунікативну зумовленість динамічних рис, крім того, важливим маркером граматики говірок є функційна лакунарність (наприклад, переважна відсутність у говірках сполучника *але*) явищ [17].

Динамічні процеси можна розглядати й у площині теорії варіантності, коли внаслідок множинних мовних контактів у говірку проникає надлишкова кількість варіантів, а комунікативна система чинить цьому опір посиленням внутрішньоструктурних процесів уніфікації шляхом індукції, гіперкорекції, формальної та функційної взаємодії граем.

Лексикалізація, помічена в аналізованих говірках ще в середині ХХ ст. [12], виявляється, напр., в наслідках другої палаталізації, засвідченою АУМ [1, ч. 2, к. 50] у словах (*по дорозі, на ялинці*) як поширена в ареалі, натомість в описових працях цього ж періоду відзначена відсутність її у більшості випадків (лексем) [12; 22]. Пізніше була констатована закономірність лакунарності форм із відповідними чергуваннями у власних назвах (*у Миколайівк'і, у Молог'і*) [17]. Лексикалізація може бути зумовлена й прив'язкою до фонетичних явищ, наприклад АУМ зафіксував двоїну (*дв'і руц'і*) у словосполученні *дві руки* [1, ч.2, к.76] як явище непоширене в МДД, натомість описами засвідчено відсутність двоїни іменників ж. р. на задньоязиковий приголосний *г, к, х* [12, 138], але поширеність двоїни без чергувань *дв'і н'ідвод'і* [10, 17].

Фразеологізація, яку можна вважати різновидом функційної диференціації варіантів, простежується в побутуванні материнської для говірок буковинсько-подільської генези частки (наказового способу) *най*. У говірках с. Петрівка і с. Височанське Тарутинського р-ну цей елемент функціонує у фразеологізованих конструкціях типу *най бог* ¹*милуй*, *най господ'* ¹*милуйе*, *най бог простит*, в інших контекстах зафіксовано *хай*, *нехай* (*хай* ¹*робл'а на свій* ²*голову*, *хай* / *нехай спит*).

Функційна зумовленість динаміки спостережена у функціонуванні в говірках буковинсько-подільського і закарпатського типу архаїчної форми числівника *йіден*. Якщо в говірках стійкого динамічного типу північнобессарабської генези Тарутинського р-ну вони вживаються переважно функційно недиференційовано (*йе^дден цар був, йіден курка^н'а, ус'і¹ майут' по йной¹ коров'і*), то в говірках менш стійкого типу (с. Молодово, с. Райлянка Саратського р-ну, с. Райлянка Татарбунарського р-ну) материнський варіант у числівниковій функції витіснений формою *один*, натомість у займенниковій уживають *йіден* (*йедин, йеден, йден*): *а то / ш'о за йедин?* (Молодово Саратського р-ну); *вс'і вимерли до йідного ... до йід'іного* – (Райлянка Саратського р-ну). Подібну поведінку виявляє лексема *один* й у говірці закарпатського генетичного типу (*у нас й'една надоїла; йеден в арм'ійі / а йеден учиц'а в Одес'і в інститут'і*).

Функційну диференціацію варіантів в ареалі помічали й у 60-х роках минулого століття [12] у функціонуванні форм кличного відмінка, відзначаючи витіснення кличного відмінка за близької відстані між комунікантами називним (*мама, Андрій*), натомість збереження форми у ситуації, коли кличуть з далекої дистанції (*мамо, Андрію*).

Звертає на себе увагу й комунікативна зумовленість вияву динамічних рис. Так, у Петрівці Тарутинського р-ну дієслівні «перфектні» аналітично-особові форми буковинської генези 1 ос. одн. ж. р. типу *ходила́м, робила́м, л'убила́м, була́м*, пор. [3, к. 135], і форми 2 ос. множ. типу *ходили́сти, чу́ли́сти* чи *ходили́сте, чу́ли́сте*, пор. [3, к. 134], є маловживаними в ситуації спілкування з «чужим» для діалектоносія експлоратором, натомість під час розповіді про діалектні особливості і відповіді на питальник мовці їх зазвичай згадують (*були́сти^е у нас / добавка до мови // сти, чу́ли́сти / бачили́сти / були́сти // це у нас*) [15].

Таким чином, динаміка у граматиці південнобессарабських говірок знаходить вияв у таких процесах: 1) появи нових запозичених елементів чи моделей (не властивих материнським говіркам, але, як правило, наявних у контактних); 2) зникненні старих (властивих материнським говіркам, але зазвичай відсутніх у контактних) елементів; 3) виникненні нових явищ (не властивих ні контактним, ні материнським говіркам).

Останнє може бути пов'язано з тим, що явища, відомі материнським говіркам прогресують у новожитніх, напр., для говірок буковинсько-подільського типу збільшується кількість граем іменників І відміни, що зазнають індукції II відміни (з *Тол'ом*, з *М'ішом*; *Тол'ов'і*, *М'ішов'і*; *чека́йу М'іша*), спостерігаємо в таких говірках і спорадичне, навіть оказіональне, але не випадкове поширення закінчення *-его* родового відмінка займенника *цей, він* на інші займенники (*цего, него, такего*) [17].

Ймовірно, новою порівняно зі старожитнім ареалом є й специфічна форма 2 ос. одн. атематичних дієслів *да́сеш, йі́сеш* у говірках с. Райлянка і с. Молодово Саратського р-ну. Ця діалектна риса відзначалася раніше і саме як формант *-еш* атематичних дієслів¹ [11, 136; 19]. Ця форма може бути викликана уніфікацією за І дієвідміною, але сприяла їй, на нашу думку, особлива вимова наголошеного [u] в материнських говірках, де вона набуває ширшої, дещо обниженої артикуляції [e^u].

Оскільки розвиток явищ не завжди досягає відзначених кінцевих пунктів (поява нового чи зникнення старого), спостерігаємо різні трансформації лише форм або значень, незавершені перетворення, які, окрім відомої моделі залишення в мовленні старшого покоління і стирання в молодшого (таке відбувається з буковинсько-подільською діалектною формою числівника *штири*) часто помічаємо через численні розбіжності свідчень питальника і діалектних текстів [18]. Наприклад, дієслівні форми дійсного способу 3 ос. множ. II дієвідм. (*л'убл'а, вар'а, робл'а, на́купл'а, го́тойл'а, хт'а*), поширені в буковинських говірках [3, к. 128] та зафіксовані раніше у похідних від них південнобессарабських [1, ч.2, к. 74; 11, 136; 19, 42], поряд з формами з флексією *-ат* (*робл'ат, си́д'ат, вар'ат*) активно функціонують у діалектних текстах і тепер, проте у Петрівці Тарутинського р-ну форми типу *ход'а, вар'а, хт'а* не діагностуються питальником.

Переконалим підтвердженням динамічних процесів вважаємо спостереження діалектологів стосовно материнських і контактних ареалів, особливо, якщо лінгвіст сам є діалектоносієм і може простежити динаміку упродовж свого життя. Так, О. С. Мельничук зауважував, міркуючи щодо зниклої за 10–20 років у південноподільській говірці «колишньої довільності частки *-с'а* відносно дієслова...», що сліди її «... проявляються в можливості вставлення між дієсловом і часткою *-с'а* деяких енклітичних слів, які в літературній мові можуть бути вжиті лише за межами дієслова з часткою *-с'а*» [20, 60–61]. Ці спостереження дали нам підстави констатувати генетичну і динамічну невідповідність у говірках МДД буковинсько-подільської генези збереження здатності частки *-са* при вираженні умовного способу віддалятися від дієслова (*в'чив би са* – Райлянка Саратського р-ну, *бо́йав би са* – Молодово Саратського р-ну, *нази́вав би са* – Райлянка Татарбунарського р-ну), припускаючи можливість її колишньої препозиції.

Низка діалектних граматичних рис українських говірок МДД підтверджує гіпотезу У. Вайнрайха про залежність ступеня інтерференції і її типу від міри емоційного напруження, через що частіше переносяться так звані «афективні» граматичні категорії і слова [2, 140]. У розряд «афективних запозичень» потрапляють такі яскраві факти південнобессарабських українських говірок, як частки *мей* (*мой*) – зі значенням звертання, привернення уваги, *бре, гай, гата* (результати впливів румунської мови), *ади* (як генетично південно-західна риса говорів української мови), різні трансформації, зокрема й з дублюванням засобів вираження, в межах категорії ступеня порівняння прикметників та прислівників.

У. Вайнрайх відзначав, що «...в ситуації українсько-румунського контакту двомовні практикують посилення власної української форми ступеня порівняння перенесеною румунською морфемою *mai*» [2, 67]. Такі надлишкові сполуки із перенесеними не лише генетично романськими

службовими словами і морфемами типу *майсил'н'іший*, *самий сил'н'іший*, *самий майсил'н'іший*, *самий найсил'н'іший*, відомі й у південнобессарабському ареалі [17]. Форми зі структурним компонентом *май* трапляються в говірках буковинсько-подільського та закарпатського діалектних типів і деяких контактних з ними та можуть вживатися й паралельно з формами без надлишковості (*май сил'ний*, *самий май сил'ний*, *ще май сил'ний*). В МДД фактично взаємодіють, накладаються і можуть дублюватися функційно усі відомі контактним мовам засоби ступенювання.

Цікавим з погляду діалектних контактів є функціонування і трансформування в ареалі частки *май*, пор. [4]. З'ясовано, що *май* активно уживається не лише з прикметниками і прислівниками, а й з дієсловами (*май походила*); що найвищий ступінь в північнобессарабському типі говірок може виражатися за допомогою протяжності *май* (*ма:й добрий*), тоді як в закарпатському типі зберігається здатність диференціювати грами цієї категорії наголосом; а також, що *май* зазнає впливу інших формально подібних елементів контактних структур.

На нашу думку, в аналізованих говірках *май*, хоч історично й походить, напевно, з румунської мови, трапляється в ареалі в румунських та деяких болгарських говірках, але є генетичним маркером українських говірок буковинсько-подільського і закарпатського діалектних типів, адже в українських говірках, які мали в ареалі порівняно триваліші і тісніші контакти з румунською мовою (наддунайські), ця риса відсутня або має лише спорадичний вияв, наприклад, у с. Шевченковому Кілійського р-ну [8, 193].

Особливий інтерес щодо вияву мовних контактів викликають взаємовпливи частки *май* із формально й генетично подібною й інтегрувальною в ареалі часткою *мей*, що уживається у низці значень [10, ч. II; 22; 23], основним з яких є значення звертання, відомою також в говірках МДД інших мов (рос., болг., рум., алб.) та інших контактних з румунською мовою ареалах української мови – буковинському, гуцульському тощо, і здатною трансформуватися в *мой* (зокрема в буковинському, подільському й, зрідка, в південнобессарабському ареалах).

Як і в більшості інших випадків, такі трансформації уможливила виявити увага до розбіжностей свідчень діалектних текстів і програми. Так, зауважено трансформацію частки *май* зі значенням вищого ступеня порівняння в *мей* в окремих говірках буковинсько-подільського типу (с. Молодово, с. Райлянка Саратського р-ну, с. Райлянка Татарбунарського р-ну). Частка *май* внаслідок міждіомного ототожнення плану вираження заміщується інтегральною в ареалі структурно схожою формою – часткою *мей*, яка завдяки цьому розширює своє значення (*мей крашчий*). Відбувається перехід *май* > *мей* (*мей луч'і*) з розширенням семантики *мей* і поступовим стиранням *май*, напр., *покам'іс' мей дешево*, *трошки мей старш'і*, *воно б'іл'ш мей качеств'ен:о бере*, *іше мей поперед'і* (Молодово Саратського р-ну); *мей добавили*, *картошку ме^ай накопала*, *весело мей було*, *мей прост'іше*, *л'уди мей стали* / *мей кул'турн'іш'і* (Райлянка Татарбунарського р-ну); *саме мей хуже*, *саме мей трудний*, *саме мей т'ажел'іше*, *уже мей на'чало уродило*, *та мей весело було йак ш'ас* (Райлянка Саратського р-ну). Але наразі така трансформація не завершена, бо частка *май* поряд з новим *мей* ще трапляється у відзначених говірках (*май старша*, *було чим май обробл'ати* – Молодово Саратського р-ну, *май прохладно*, *май попрост'і* – Райлянка Татарбунарського р-ну). Про ймовірність завершення цього перетворення свідчать відповіді діалектоносіїв на питання програми: мовці ототожнюють її тільки з часткою *мей*, із сумнівом відзначаючи спорадичне уживання *май* лише при зверненні експлоратором уваги на цей факт: *йа|зик де заб'іжит* / *та|може й скажу* (Молодово Саратського р-ну).

Частка *май* в українських говірках МДД може ставати й результатом міждіалектних контактів: стійкі говірки буковинської генези Тарутинського р-ну цією рисою (з-поміж інших рис) здійснюють вплив на контактні говірки південно-східного, переважно мішаного, діалектного типу. При виявленні цих явищ так само спостерігаємо розбіжності свідчень питальника і діалектних текстів: програма фіксує відсутність частки *май*, але під час спілкування з діалектоносіями вона трапляється: *ви май помните* (Ганнівка Тарутинського р-ну), *май постарш'і*, *май грамотний* (Скриванівка Тарутинського р-ну).

Іноді мовні контакти можуть не сприяти інтерференції, а навпаки, значно обмежувати (чинити опір, блокувати) проникнення контактних рис. Так, незважаючи на спорадичне уживання у мовленні окремих діалектоносіїв низки елементів російської мови, наприклад, займенників *етот* (*ета*, *ето*), *што*, *как*, вони не сприймаються діалектоносіями як елементи системи своєї говірки: *молод'ож і штокайет* / *і какайет* (Петрівка Тарутинського р-ну) (уживає слова *што* і *как*. – А. К.); *не штокайу* / *хай там чорт* (Молодово Саратського р-ну).

У. Вайнрайх відзначав що «саме в ситуації мовного контакту люди найлегше усвідомлюють своєрідність своєї мови порівняно з іншими», тоді, за наявності чистої і стандартизованої форми, мова може ставати «символом цілісності груп» [2, 167], що пояснює пильну увагу деяких полілінгвів до чистоти мовлення. Під час збору матеріалу нам часто доводилося слухати цілі «лекції» про мовні норми, наприклад, діалектоносій працівник Маразліївської сільради (Білгород-Дні-

стровський р-н) висловлював обурення, чому станція для миття машин в українській мові називається «мийка», адже ¹мийка у них «це найбрудніша ганчірка».

Подекуди така мовна поведінка полілінгвів зумовлює гіперкорекцію і витіснення питомих рис діалекту і мови. Наприклад, при перевірці питальником варіювання репрезентантів *їкона* і *в'їкона*, діалектоносії коментують: *їкона* // *це по рус'ки* / *по нашому в'їкона* // (Широке Білгород-Дністровського р-ну); перевіряючи структури числівників, властиві південно-західним діалектам і спорадично фіксованих в говірках МДД (Райлянка Саратовського р-ну), типу *п'ат'найсат'*, пор. [12, 75], доводилося чути коментарі на зразок: *це по йа'кому?* / *це по болгарс'ки*; а відсутність чергування *з/ж* (*воз'у*) і наголос на корені у П дієвідм. 1 ос. одн. дієслів, діалектоносії коментують так: *во'жу* / *це по рус'ки* / *а воз'у* / *по ук'райінс'ки* (Єлизаветівка Тарутинського р-ну).

Аналіз відзначених діалектних рис підтверджує думку про необхідність посилення праці діалектологів на зміну напрямів таких досліджень – розв'язання завдань загального мовознавства, соціолінгвістики, структурного, функційного мовознавства тощо, оскільки «вивчення говірки має значення не тільки як шлях виявлення мовних раритетів, а насамперед як можливість пізнати механізми мовної еволюції, з'ясувати причини і умови збереження одних елементів структури мови і відсутності змін інших елементів, виявити моделі трансформації говірок» [5, 9]. Такі пошуки особливо актуальні і можуть виявитися плідними саме в мультилінгвальних і мультидіалектних ареалах, тому подальша діалектологічна праця в МДД, зокрема й у межах відзначеного державного проекту, здатна поглибити й укласти знання у цих галузях лінгвістики.

Примітки

1. Дослідники пояснювали появу цих форм «...або збереженням давніших говіркових особливостей, або впливом дієслів *в'із'меш, да'йеш*», див.: Дроздовський В. П. Південнобессарабські українські говірки / В. П. Дроздовський // Праці Х республіканської діалектологічної наради. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 136.

Список використаних джерел

1. Атлас української мови: [в 3 т.]. – Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі / [ред. тому А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс]. – К.: Наукова думка, 2001. – 266 с. – (206 карт).
2. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / Уриэль Вайнрайх. – К.: Изд-во при Киевском гос. ун-те изд. объедин. «Вища школа», 1979. – 263 с.
3. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Словозміна, службові слова / К. Ф. Герман. – Чернівці: ПРУТ, 1998. – Т. 2. – 215 с.
4. Гриценко П. Е. Феномен диалектного явления: онтология и гносеология / П. Е. Гриценко // Исследования по славянской диалектологии. 17. – М.: Институт славяноведения РАН, 2015. – С. 9–59.
5. Гриценко П. Ю. Діалектний фонофонд як джерело інформації про українську мову / П. Ю. Гриценко // Український діалектний фонофонд. – К.: Полігр. д-ця Ін-ту історії України НАН України, 2004. – С. 5–20.
6. Гриценко П. Ю. Межіріччя Дністра і Дунаю у світлі лінгвістичної географії (стан і пріоритети) / П. Ю. Гриценко // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2006. – Вип. 21. – С. 3–16.
7. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики / П. Ю. Гриценко; відп. ред. І. Г. Матвіяс. – К.: Наукова думка, 1984. – 228 с.
8. Делюсто М. С. Граматика говірки у світлі тексту: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. С. Делюсто. – Київ, 2010. – 235 с.
9. Делюсто М. С. Засади укладання питальника до «Мультилінгвального атласу межиріччя Дністра і Дунаю» / М. С. Делюсто // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць. – Випуск 21. Ареалогія й ономастика / Відп. ред. І. В. Сабадош. – Ужгород: УжНУ, 2016. – С. 73–77.
10. Дроздовський В. П. Украинские говоры Бессарабского Приморья (на материале обследования Саратовского, Татарбунарского и Белгород-Днестровского районов Одесской области): автореф. дисс. ... канд. філол. наук: 661. «Языки народов СССР (украинский язык)» / В. П. Дроздовський. – Киев, 1962. – 27 с.
11. Дроздовський В. П. Південнобессарабські українські говірки / В. П. Дроздовський // Праці Х республіканської діалектологічної наради. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 132–155.
12. Дроздовський В. П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області): дис. ... канд. філол. наук: 661. «Мови народів СРСР (українська)» / В. П. Дроздовський. – Одеса, 1962. – 473 с.

13. Заворотная Т. П. Лексика украинских придунайских говоров : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 661. «Языки народов СССР (украинский язык)» / Т. П. Заворотная. – Черновцы, 1968. – 16 с.
14. Колесников А. О. Атлас українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю / А. О. Колесников. – Ізмаїл : ІРБІС, 2016. – 168 с.
15. Колесников А. О. Граматичні особливості говірки с. Петрівка Тарутинського р-ну Одеської обл. / А. О. Колесников // Мовознавчий вісник Черкаського національного ун-ту ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – Вип. 16–17. – С. 62–74.
16. Колесников А. О. Морфологія українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: 10.02.01. «Українська мова» / А. О. Колесников. – К., 2015. – 38 с.
17. Колесников А. О. Морфологія українських південнобессарабських говірок: генеза і динаміка : [монографія] / відп. ред. П. Ю. Гриценко. – Ізмаїл : «СМІЛ», 2015. – 676 с.
18. Колесников А. О. Особливості опису граматики українських діалектів нової формації / А. О. Колесников // Gwary Dziś – vol. 7. – Poznań, 2015. – S. 57–70.
19. Логвин В. П. Морфологічна система говірок нижньої правобережної Наддністрянщини / В. П. Логвин // Територіальні діалекти і власні назви. – К. : Наукова думка, 1965. – С. 33–43.
20. Мельничук О. С. Південноподільська говірка с. Писарівки (Кодимського р-ну Одеської обл.) / О. С. Мельничук // Діалектологічний бюлетень. – К. : Вид-во АН УРСР, 1951. – Вип. III. – С. 44–68.
21. Мукан А. М. Украинские наддунайские говоры. Фонетико-грамматические особенности : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец.: 661. «Языки народов СССР (украинский язык)» / А. М. Мукан. – Киев, 1961. – 16 с.
22. Мукан А. М. Українські наддунайські говірки. Фонетико-граматичні особливості: дис. ... канд. філол. наук: 661. «Мови народів СРСР (українська)» / А. М. Мукан. – Глухів, 1960. – 291 с.
23. Словник українських говорів Одещини / гол. редактор О. І. Бондар. – Одеса : ОНУ ім. Мечникова, 2011. – 223 с.
24. Циганок І. Б. Концепти хліба і води в українських говірках Наддунав'я / І. Б. Циганок, К. С. Чеботар // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Одеса : МГУ, 2016. – Вип. 20. – С. 45–47.

Анотація. Стаття присвячена аналізу деяких динамічних процесів у граматиці генетично і динамічно неоднорідних українських новожитніх говірок полілінгвального і полідіалектного ареалу межиріччя Дністра і Дунаю як результатів мовних контактів. Останні реалізуються в розгладуваних говірках у вигляді ототожнень одиниць плану форми і плану змісту, запозичень, перенесень граматичних відношень і функцій.

Ключові слова: мовні контакти, граматика, новожитня говірка, динаміка, ареал, Південна Бессарабія, діалектний тип.

Summary. The article deals with analysis of some dynamic processes in the grammar of Ukrainian resettlement dialects, various in origin and dynamics, spoken in multi-lingual and multi-dialectal area between the Danube and the Dniester rivers as a result of language contacts. The latter independently to forms of interacting idioms (languages or dialects) realize in investigating dialects as identifications of plan of forms and plan of meanings, borrowings, transfers of grammar relations and functions. As a result transformations of well-known phenomena take place in interacting idioms, innovations and common for most interacting idioms language features arise. Language contacts also assist conservation of dialectal features, ousting of native variants.

The Ukrainian South-Bessarabia dialects have different origin and dynamic characteristics (reductive and stable ones, old and newer formation). Some of these dialects are mixed, another ones mostly save language peculiarities of mother dialects – these are homogeneous dialects. They are dialects of North-Bessarabia, Zakarpatskiy, West-Polissya, East-Polissya, Middle-Dnieper, Slobozhanskiy dialectal bases in area between the Danube and the Dniester rivers.

Some of language grammar features of aforementioned dialectal types as a result of dialectal types' contacts within Ukrainian language and also of Ukrainian dialects with dialects of other languages (Bulgarian, Romanian, Russian, Gagauz and etc.) and their over-dialectal forms are the object of analysis in the article.

A lot of such dialectal characteristics realize inconsequently: fixed in certain words and contexts, functionally and communicatively determined (used in some situations of communication).

It is considered that studying of interference processes in dialects assists of necessary changes in scientific dialectology paradigm, helps to diagnose dynamic phenomena caused by language contacts

Key words: *language contacts, grammar, resettlement dialect, dynamics, area, South Bessarabia, dialectal type.*

Отримано: 10 серпня 2017 р.

УДК 81'373

Д. А. Колодько

МЕРОНИМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В РУСЛЕ РАЗЛИЧНЫХ НАУЧНЫХ ПАРАДИГМ

Одним из универсальных видов отношений в лексике является корреляция части и целого, или меронимия. Данный тип отношений относительно недавно стал объектом научных исследований, несмотря на то, что является одним из основных типов взаимосвязи предметов реального мира. Наряду с этим, категория части и целого является одной из фундаментальных философских категорий, отображающих общие свойства материи, воплощающих одну из важнейших особенностей мышления человека и одновременно общие направления процесса познания – от части к целому и наоборот.

Корреляция меронимии активно изучается в лингвистике, о чём свидетельствуют работы целого ряда исследователей: Е. Ляйзи, Д. А. Круза, Р. Чаффина, Е. М. Винстона, Д. А. Германна, В. Сторей, М. В. Никитина, И. А. Стернина и З. Д. Поповой, М. А. Кронгауза, Л. В. Глобиной, Ю. М. Русиной, Н. С. Рыжук, Е. В. Материнской, М. А. Останиной и др.

В своё время М. В. Никитин заметил, что меронимические, или холо-партитивные отношения являются важнейшим фактором смыслового упорядочения словаря. «Очевидно, что отношения часть-целое пронизывают весь мир снизу доверху, от микро- до макрокосмоса, от элементарных частиц до галактик. Они охватывают вещи всех уровней сложности, организуя их в многообразные многоступенчатые иерархии частей – целых, элементов – систем. Эти отношения столь же универсальны и глобальны, как многообразные многоступенчатые иерархии вещей, образуемые общностью присущих ей признаков и закономерностей» [5, 442].

Следует отметить, что особый интерес к исследованию меронимических отношений появился в середине прошлого века, в то время, когда активно начали изучаться системные отношения лексем с учетом их интегрально-дифференциальных связей на семном уровне. При этом ряд традиционно выделяемых лексико-семантических парадигм пополнился новой единицей – меронимической парадигмой.

Целью нашего исследования является определение подходов к изучению меронимических отношений в русле различных научных парадигм, выявление особенностей функционирования меронимов в языке, а также определение принципов упорядочивания слов, связанных меронимическими отношениями, в языковой картине мира.

Данное исследование проводится в русле одной из основных проблем лингвистики – изучения системных отношений в лексике, а также затрагивает философский аспект исследования меронимических отношений, что и определяет его **актуальность**.

Одними из первых проанализировали отношения части и целого античные философы Платон и Аристотель. Так, у Платона находим следующие характеристики данных категорий:

1. Целое не есть многое и не есть все.
2. Целое есть некое идеальное единство, не делящееся на пространственно-временные отрезки.
3. Целое делится на такие части, которые несут на себе энергию целого, и в таком случае они уже не пространственно-временные отрезки, но идеальные моменты в единстве целого.
4. Не будучи вещью и явлением, но идеальным единством, целое не подчиняется и обычным категориям вещи; оно может одновременно быть в двух, не будучи в каждом в отдельности; оно может быть во многом, не делясь по этим многим и не тратя своей энергии через это распределение и т.д. [3, 375].

Иное понимание категорий части и целого было у Аристотеля. Философ подходит к объяснению их природы с формально-логической позиции: часть у Аристотеля трактуется как нечто большее, нежели просто то, что входит в целое, она представляет собой не физическое, а логическое отношение «нахождения в». В своем трактате «Метафизика» философ, определяя часть,